

Streszczenie rozprawy doktorskiej
pt. *Sejmik wiszeński za panowania Wazów (1587-1668)*
Andrzej Król

Rozprawa doktorska została poświęcona, gromadzącemu szlachtę ziemi lwowskiej, przemyskiej i sanockiej przedrozbiorowego województwa ruskiego, sejmikowi w Sądowej Wiszni w okresie panowania dynastii Wazów w Rzeczypospolitej. Jej celem jest omówienie procedur, przedstawienie funkcjonariuszy sejmikowych oraz zaprezentowanie postanowień i poglądów obradujących w Sądowej Wiszni, co powinno stanowić, w miarę pełną, charakterystykę tej instytucji szlacheckiego samorządu. Sformułowane powyżej zamiary wpłynęły na konstrukcję pracy. Autorzy dotychczasowych monografii sejmikowych badali rozmaite aspekty tej instytucji prawa. Koncentrowali uwagę na zagadnieniach formy organizacyjnej, sposobu funkcjonowania i rzeczowego zakresu działania. Część badaczy położyła nacisk na przedstawienie funkcji spełnianych przez sejmik i na zakres jego działania. Inni historycy skupili się na formie sejmiku i zagadnieniach jego organizacji. Zastosowanie któregoś z tych dwóch modeli monografii oznaczało świadome nadane pracy charakteru historyczno-politycznego lub historyczno-prawnego. Po II wojnie światowej badacze zaczęli łączyć obydwie podejścia do zagadnień sejmikowych. W podobny sposób postąpiono w niniejszej rozprawie. Należy przyznać, że nieco mniej miejsca, także ze względu na szczupłość materiału źródłowego, poświęcono zagadnieniom ustrojowym i formalno-prawnym. Dominującymi uczyniono kwestie treści i problematyki obrad sejmikowych. Można stwierdzić, że praca została skonstruowana tak, aby przedstawić procedury, osoby działające na forum sejmikowym i w największym stopniu problematykę obrad.

Sejmik wiszeński nie doczekał się jeszcze nowoczesnego opracowania, omawiającego wszelkie aspekty jego działalności. Na bazie laudów sejmikowych ukazały się jedynie opracowania tematyczne, najczęściej drobne, poruszające zróżnicowaną problematykę związaną z jego funkcjonowaniem. Z tego względu za zasadne uznano poświęcenie mu osobnego studium. Wpływ na wybór tematu miał również fakt, że był on zgromadzeniem szlacheckim działającym na terenie bardzo specyficznym. Województwo ruskie było bowiem obszarem na którym ścierały się wpływy wschodniej i zachodniej Słowiańszczyzny, terenem zarówno polskich jak i ruskich oddziaływań politycznych, religijnych i kulturalnych, wieloetnicznym, charakteryzującym się odrębnością społeczną i kulturową.

Tytuł rozprawy został sformułowany w oparciu o uznanie zasadności koncepcji sejmiku autorstwa Adama Lityńskiego. Doszedł on bowiem do wniosku, że sejmik jako instytucja prawna w danej ziemi lub województwie był tylko jeden, lecz w zależności od sytuacji i po-

trzeb spełniał on różne funkcje. Nie było zatem wielu osobnych sejmików, lecz jeden jako instytucja prawna, mający wiele kompetencji. Stwierdzenie to uznał za słuszne także autor niniejszej dysertacji. Z tego powodu w jej tytule użyto określenia „sejmik wiszeński”, a nie „sejmiki wiszeńskie”, które było często stosowane w literaturze przedmiotu.

Ramy chronologiczne rozprawy stanowi okres panowania dynastii Wazów w Rzeczypospolitej, czyli lata 1587-1668. Przyjęcie roku 1587 za datę początkową nie było podyktowane faktem objęcia tronu państwa polsko-litewskiego przez królewicza szwedzkiego, lecz przede wszystkim dostępnością materiałów źródłowych. Przełomem bowiem w funkcjonowaniu i rozwoju sejmików ziemskich było bezkrólewie po śmierci Zygmunta Augusta w 1572 r. Uważa się również, że epoka obejmująca panowanie Wazów w państwie polsko-litewskim jest na tyle pojemna chronologicznie, iż w jej trakcie można pokazać ewolucję zakresu kompetencji sejmiku, a także wyrażanych przez obradujących poglądów i przyjmowanych postaw. Należy też wskazać, że badanie sejmików w okresie panowania poszczególnych dynastii było już przez historyków parlamentaryzmu, z dobrym skutkiem, praktykowane.

Podstawową bazę źródłową rozprawy tworzą instrukcje dla posłów na sejmy i uchwały sejmiku wiszeńskiego wpisane do ksiąg grodzkich lwowskich, przemyskich i sanockich. Zostały one wydane drukiem, jednakże ich zbiór jest niekompletny. W wyniku kwerendy przeprowadzonej w archiwach i bibliotekach polskich i ukraińskich udało się dotrzeć do części, brakujących w księgach grodzkich, uchwał sejmikowych. Skorzystano też z dokumentów innego typu niż te, będące końcowym efektem decyzji podejmowanych na zjazdach sejmikowych. Wykorzystano bowiem akta takie jak legacje na sejmy, listy uwierzytelniające, uniwersały sejmikowe, korespondencja prowadzona przez sejmik i osoby w nim uczestniczące, mowy sejmikowe, relacje o obradach, instrukcje dla posłów do króla, hetmanów, urzędników, wojska, atestacje i źródła o charakterze skarbowym. Pomocniczą bazę źródłową stanowiła korespondencja, pamiętniki, diariusze sejmowe, pisma polityczne i konstytucje sejmowe. Obficie korzystano także z opublikowanych akt wielu sejmików.

Rozprawa składa się ze wstępu, dziewięciu wyodrębnionych według klucza problemowego rozdziałów, zakończenia, czterech aneksów i bibliografii. Pierwszy z rozdziałów przybliża ziemię lwowską, przemyską i sanocką oraz jej sejmik. Przedstawiono w nim terytorium, cywilne i kościelne podziały administracyjne, strukturę własności ziemskiej, genezę sejmiku wiszeńskiego, miejsce jego obrad i kategorie zgromadzeń tegoż sejmiku.

Treść rozdziału drugiego stanowi omówienie procedury sejmikowania. Charakteryzuje on stosowane na forum sejmikowym rozwiązania porządkowe. Osobną uwagę poświęcono w nim zagadnieniom zwoływania i obiegu informacji urzędowej, czynnościom wstępnym podczas sejmiku, funkcjom spełnianym przez legata królewskiego. Starano się w nim również

odtworzyć przebieg obrad, przedstawić sposób podejmowania decyzji, praktykę limitowania i zrywania sejmiku oraz opisać sposób oblatowania i publikowania dokumentów sejmikowych.

Kolejny rozdział przedstawia skład sejmiku i powierzane funkcje. W jego wstępnej części podjęto próbę oszacowania liczebności sejmiku wiszeńskiego i omówienia składu społecznego jego uczestników. Główna część tego rozdziału została poświęcona scharakteryzowaniu funkcjonariuszy sejmikowych – marszałków, posłów na sejm, deputatów trybunalskich, poborców, szafarzy, sędziów skarbowych i dyplomatów sejmikowych. W jego końcowej części opisano facje polityczne działające na sejmiku.

Czwarty rozdział jest poświęcony prezentacji poglądów sejmikujących wobec wewnętrznych problemów politycznych. Przybliżono w nim postawę uczestników sejmiku wiszeńskiego wobec osoby królewskiej, zwłaszcza w okresach bezkrólewia i przesileń politycznych, sposobu wyboru monarchy w drodze wolnej elekcji oraz zaprezentowano postulaty dotyczące funkcjonowania sejmiku walnego i sejmików a także prawa i sądownictwa szlacheckiego.

Kwestie polityki zagranicznej są tematem rozdziału piątego. Przedstawiono w nim stosunek sejmikujących do Turcji i Chanatu Krymskiego, Moskwy, Szwecji, Państwa Habsburgów i terenów lennych Rzeczypospolitej. W następnym rozdziale omówiono problematykę społeczną. Scharakteryzowano w nim kwestie nobilitacji i indygenatów, miast i mieszczaństwa, Żydów i innych mniejszości oraz chłopów i ludzi luźnych. W rozdziale siódmym opisano sprawy kościelne i wyznaniowe na forum sejmikowym. W jego obrębie ukazano stanowisko obradujących wobec Kościoła łacińskiego, prawosławia i unii oraz wyznań protestanckich.

Dwa ostatnie rozdziały dotyczą zagadnień skarbowości i wojskowości. W przedostatnim zaprezentowano stosunek uczestników sejmiku do różnego typu podatków, scharakteryzowano deklaracje podatkowe i ich realizację, omówiono opinie sejmikujących na temat skarbu królewskiego i kwestii monetarnych. Z kolei w rozdziale poświęconym wojskowości skupiono się na przedstawieniu postawy szlachty obradującej w Sądowej Wiszni wobec pospolitego ruszenia i okazowania, wojska powiatowego i innych rodzajów wojsk.

Wykaz zgromadzeń sejmiku wiszeńskiego i ich marszałków w latach 1587-1668 zawiera Aneks I. W Aneksie II zamieszczono spis posłów sejmiku wiszeńskiego na sejmy w latach 1587-1668. Aneks III prezentuje marszałków sejmiku wiszeńskiego w omawianym okresie według liczby sprawowanych funkcji, zaś Aneks IV przedstawia posłów na sejmy, które odbyły się za panowania Wazów, także według liczby sprawowanych funkcji.